

معماری و تزئین در مسجد کبود

تألیف: منصور حسین پور میرزا
عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور
(انتشارات ارک)

سرشناسه: حسین پور میزاب، منصور، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور: معماری و تزئین در مسجد کبود / تألیف منصور حسین پور میزاب.

وضعیت نشر: تبریز: ارک، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص: منصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۶۸۶-۲-۷

وضعیت فهرست‌ریسی: فیا

یادداشت: کتابخانه: ص: ۱۴۶.

موضوع: مسجد کبود تبریز، هنر ایرانی -- تبریز

موضوع: معماری مساجد -- ایران -- تبریز

موضوع: معماری اسلامی -- ایران -- تبریز

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۵۰۲ PN۵۹۸۷/

رده بندی دیویی: ۷۳۷۲۰۹۵۳۲۲۲

شماره کتابشناس ملی: ۳۷۷۸۱۰۵

انتشارات ارک

عنوان: معماری و تزئین در مسجد کبود

تألیف: منصور حسین پور میزاب

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد - قطع: وزیری ۱۶ صفحه

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۶۸۶-۲-۷

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۶۸۶-۲-۷

نشانی: تبریز، خیابان امام، انتشارات ارک تلفن: ۵۵۵ ۴۲ ۶۹

email: arktabriz@gmail.com

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
۱۲	مقدمه

فصل اول:

فضای هنری دوره قبل از شکل گیری مسجد کبود تبریز

(هنر های رایج در دوره تیموری)

۱۶	۱-۱- کاشیکاری
۱۹	۲-۱- تذهیب دوره تیموری
۱۹	۳-۱- تجلید
۲۰	۴-۱- خوشنویسی
۳۰	۵-۱- فلزکاری
۲۱	۶-۱- نقاشی
۲۲	۷-۱- بافندگی (قالیبافی، پارچه بافی و...)
۲۲	۸-۱- سفال

فصل دوم:

مسجد کبود از نظر مورخان و سیاحان

۲۵	۱-۲- جلال الدین دوانی
۲۵	۲-۲- قاضی حسن میدی
۲۵	۳-۲- حافظ حسین کربلایی
۲۶	۴-۲- کاتب چلبی
۲۶	۵-۲- اولیاء چلبی
۲۷	۶-۲- تاورنیه
۲۸	۷-۲- شاردن
۲۹	۸-۲- مسیو تانکو

- ۸۶ ۲-۴-تزئین در مسجد کبود
- ۸۶ ۲-۴-۱-تزئینات کتیبه ای
- ۸۷ ۲-۴-۱-۱- مفاهیم قرآنی در کتیبه های مساجد اسلامی
- ۸۷ ۲-۴-۱-۲- مفاهیم دعایی در کتیبه های مساجد اسلامی
- ۸۸ ۲-۴-۱-۳- مفاهیم حدیثی در کتیبه های مساجد اسلامی
- ۹۱ ۲-۴-۲- شیوه نگارش کتیبه پایه ها
- ۹۱ ۲-۴-۲-۱- پایه نوکل
- ۹۲ ۲-۴-۲-۲- پایه سبج
- ۹۳ ۲-۴-۲-۳- پایه الحمد لله (حمد)
- ۹۴ ۲-۴-۲-۴- پایه رسالت و ملائکه
- ۹۵ ۲-۴-۲-۵- پایه سلام
- ۹۶ ۲-۴-۲-۶- پایه توحید
- ۹۷ ۲-۴-۲-۸- پایه نامشخص
- ۹۷ ۲-۴-۳- کتیبه کمره اصلی مسجد کبود
- ۹۷ ۲-۴-۴- سایر نوشته های موجود در بنا
- ۱۰۴ ۲-۴-۵- آیات موجود بر روی سنگ مزارهای ازاره های صحن کبود
- ۱۰۵ ۲-۴-۶- تزئینات کتیبه ای موجود در خارج بنا
- ۱۰۶ ۴-۳- تزئینات اسلیمی و ختایی مسجد کبود
- ۱۱۱ ۴-۴- تزئینات هندسی مسجد کبود
- ۱۱۳ ۴-۵- مقایسه تزئینات مسجد کبود با دیگر بناها
- ۱۱۳ ۴-۵-۱- مسجد و مقبره سبز "یاشیل جامی" بوسا؛
- ۱۱۵ ۴-۵-۲- آرامگاه شیرین بقا در مجموعه شاه زنده. (۷۸۷-۷۸۸ه.ق)
- ۱۱۵ ۴-۵-۳- مقبره تومان آقا (۸۰۵ه.ق)
- ۱۱۵ ۴-۵-۴- گورامیردر سمرقند (۸۰۴ه.ق)
- ۱۱۶ ۴-۵-۵- درب امام اصفهان (۸۵۷ه.ق)

- ۱۱۶ ۴-۵-۶- مسجد شاه مشهد. (۸۵۵ ه.ق.)
- ۱۱۶ ۴-۵-۷- قبه سبز کرمان (قرن ۷ ه.ق.)
- ۱۱۷ ۴-۵-۸- مسجد میدان کاشان
- ۱۱۷ ۴-۵-۹- مسجد جمعه اصفهان
- ۱۱۷ ۴-۵-۱۰- مدرسه غیاثیه خرگرد خراسان. (۸۴۸-۸۴۶ ه.ق.)
- ۱۱۷ ۴-۵-۱۱- مجموعه مصلی و آرامگاه گوهرشاد. (هرات ۸۳۵ ه.ق.)

فصل پنجم:

- ۱۱۹ جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۲۵ تصاویر
- منابع

تقدیم به:

روح پدرم، مهربانے مادرم

وشکیبایے برادران و خواهرانم

www.ketab.ir

پیشگفتار

پژوهشگران زیادی درباره مسجد کبود تبریز و زیبایی‌های آن نوشته و آن را تمجید کرده‌اند. بی‌تردید یکی از این پژوهشگران آقای حسین پور میزاب است که توانسته است جلوه و جمال این اثر تاریخی و یا عبارتی نگین فیروزه ایران را بگونه‌ای متفاوت معرفی کند. توصیف و تحلیل معماری و تزئینات دوره تیموری و بویژه مسجد کبود کاری بس دشوار است که این نویسنده جوان به درستی از عهده این مهم برآمده و با نگاشتن تاریخچه و پرداختن به اهمیت معماری و انگاره‌های آن یکی از شاهکارهای هنری ایران را در ذهن خواننده نقش‌پذیر کرده است؛ نویسنده با کوشش بسیار نشان داده است که زیبایی واقعی بنا در چیست و ارتباط آن با دیگر بناهای هم عصر و غیر هم عصر آن چگونه است و البته با موفقیت توانسته است اندیشه‌های خلاق هنرمندان این اثر تاریخی و هنری را نیز بشناساند. خوشحال‌م که این نوشته را پیش از چاپ خوانده و شاهد تلاش نویسنده در این تحقیق بوده‌ام و می‌توانم بگویم این کتاب بحق یکی از منابع متفاوت و زیباشناسانه در زمینه مسجد کبود می‌باشد که می‌تواند مورد استفاده دانشجویان و پژوهشگران و دوستان عرصه هنر ایران زمین قرار گیرد.

مقدمه

شاید کمتر کسی را می‌توان پیدا کرد که نام مسجد کبود تبریز را نشنیده باشد این بنا که در آذربایجان به آن «گوی مسجد» گفته می‌شود، بنای تاریخی مذهبی منحصر بفردی است که از آثار ارزشمند دوره قراقویونلو، می‌باشد که به دستور جهان‌شاه بن قره یوسف و به سرکاری عزالدین قابوچی بنا گردیده است. ساختمان آن، به استناد کتیبه برجسته سردر، به سال ۵۸۷۰ ق به اتمام رسیده است. بنای اصلی در مقام مسجد مقبره و دارای صحن وسیعی که در آن مجموعه‌ای از ساختمانها؛ از جمله مدرسه، حمام، خانقاه، کتابخانه و... ساخته شده بود. که متأسفانه آثاری از آنها به جا نمانده است. خصوصیت بارز و شهرت وافر مسجد کبود، در کنار معماری ویژه تلفیقی و اعجاب‌انگیز آن، بیشتر به خاطر کاشیکاری معرق، تلفیق آجر و کاشی، اجرای نقوش پرکار در حد اعجاز آن می‌باشد که زینت بخش سطوح داخلی و خارجی بنا بوده و با توجه به این عظمت و زیبایی فوق‌العاده، لقب فیروزه اسلام یافته است.

متأسفانه زلزله مهیب سال ۱۱۹۳ ه. ق، باعث ویرانی شهر تبریز و کشته شدن عده زیادی از مردم آن گشته و از مسجد کبود، به جز سردر و چندین جزز پایه، چیزی برجا نمی‌گذارد. بهمین خاطر همانطور که در نوشته‌ها و تصاویر باقیمانده نیز مشخص است در فاصله بین سالهای پس از زلزله، تا شروع مرمت، به مدت طولانی، متروکه و مخروبه باقی می‌ماند. مسجد کبود در سال ۱۳۱۰ ه. ش در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و پس از وقفه‌ای طولانی (۱۸۰ ساله) بازسازی و کارهای مرمتی آن آغاز می‌شود.

بر خورداری مسجد کبود تبریز، از ویژگی‌های خاص معماری و تزیینات وابسته به آن و قرار گرفتن این مسجد، در محدوده زمانی؛ گذر از دوره تیموری به دوره صفوی، آشکارا بر این حقیقت گواهی می‌دهند که حق پژوهشی در باره این اثر شاخص معماری، آن گونه که شایسته است، ادا نشده است. از آنجا که دوره ساخت مسجد کبود با شکل‌گیری

سبک‌های جدید معماری و تزئینات وابسته به آن، در بسیاری از نقاط ایران همراه بوده است و نیز با در نظر داشتن این مهم، که معماری و تزئینات وابسته به معماری در مسجد کبود، تا حد بسیاری از آنچه که در دیگر مساجد ایران مرسوم بوده است، متفاوت می باشد؛ می‌توانید تا با انجام یک تحقیق علمی، آنچه را که موجب شکل‌گیری معماری و تزئینات خاص مسجد کبود شده‌اند، شناسایی نموده و با تامل در آنها زمینه را برای پاسخ‌گویی به دو پرسش زیر فراهم آورد:

۱- تأثیر پذیری و تأثیر گذاری معماری و تزئینات وابسته به آن در مسجد کبود تبریز چگونه بوده است؟

۲- منشاء تزئینات معماری مسجد کبود را در چه منابعی می‌توان جستجو کرد؟

از آنجا که بنظر می‌رسید شیوه‌های معماری حاکم و شایع در بناهای آسیای مرکزی دوره تیموری و همچنین بناهای این دوره آسیای صغیر در شکل‌گیری معماری مسجد کبود و بروز تزئینات آن بسیار موثر بوده‌اند؛ و اینکه بنظر می‌رسید منشاء برخی از تزئینات معماری مسجد کبود را باید در منابع غیر مذهبی جستجو کرد. بنابراین در مسیر بررسی بنا با توجه به فرضیه‌های فوق بخاطر تأثیر پذیری قابل توجه مسجد کبود از دستاوردها و تجارب معماری و تزئین دوره تیموری و موقعیت زمانی شکل‌گیری مسجد کبود (در اواخر دوره تیموری) باعث شد تا وضعیت معماری و تزئین آن را در همنشینی و جانشینی فضای معماری و تزئین دوره تیموری بصورت توصیفی - تحلیلی مورد بررسی و مطالعه قرار داده و در کنار آن با مطالعات تطبیقی و مقایسه‌ای منشاء بکارگیری دستاوردهای موثر دیگر از جمله آناتولی (هم در عرصه معماری و هم در عرصه تزئین) شناسایی شود. که امیدوارم آغازی هرچند پرنقص ولی راهگشا برای مباحث تحلیلی و زیباشناسانه شاهکار مسجد کبود بوده باشد؛ مباحث تحلیلی زیادی از جمله:

[تحلیل و بررسی رنگ، در تزئینات مسجد کبود تبریز -]

[مطالعه ارتباط تزئینات مسجد تازه حفاری شده ی حسن پادشاه تبریز (دوره آق قویونلو)، با مسجد کبود تبریز؛] و...

که به دلایلی فرصت پرداختن به آنها در این کتاب نبود.

در پایان از استاد بسیار گرانقدرم جناب آقای غلامعلی حاتم که همیشه مشوق بنده در امر پژوهش بودند؛ از آقای فرشاد به آفرین که مجموعه نگاره‌های ختایی و اسلیمی مسجد کبود را در اختیار بنده گذاشتند؛ از آقای فرهاد سدادی که در پژوهشهای میدانی صمیمانه با بنده همکاری کردند؛ از آقای امین مدادی که زحمت ویرایش پلان‌های معماری را قبول کردند؛ و از کلیه عزیزانی که به هر طریقی یاریگر بنده در این پژوهش بودند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

منصور حسین یوزمیرزاد

زمستان ۱۳۸۹